

עיונים לשבת פרשת פנחס עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

ירושת הבת

הרב שאולי גרינפלד

הגאון הרב יעקב אריאל, בספרו מאהלי תורה⁵, ביאר את ההיגיון שיש בכך שהבנים מקבלים עדיפות בירושה על פני אחיותיהם באופן אחר, שאיננו מתייחס דווקא להורשת הנחלה בארץ ישראל:

"אין פסול עצמי חלילה בירושת הבת. יש רק זכות קדימה לבנים, כי הם מפרנסים את משפחותיהם ואילו הבנות מתפרנסות מבעליהן".

הגברים הם האחראים על פרנסת הבית, וממילא מובן שהם אלו שזקוקים לממון ולנחלה, כדי לפרנס את נשותיהם וילדיהם. הבת, שלא קיבלה ירושה מאביה, מתפרנסת מהירושה שיקבל בעלה. והמשיך הגר"י אריאל וביאר, שבפרשת בנות צלפחד, חידשה התורה שאף שההיגיון אומר שהירושה שייכת לגברים, אין הגיון להוציא את הירושה מהמשפחה, כאשר ישנן בנות בלבד.

קביעה זו, שהגבר הוא המפרנס, והאשה היא המתפרנסת, איננה תיאור המציאות באופן מוחלט, כבר במשך שנים רבות. ובכך עולה השאלה, האם יש מקום לתקן אפשרות, שההורים יוכלו להחליט שגם בנותיהן תקבלנה ירושה בת, אף שיש להן אחים.

המשנה במסכת בבא בתרא⁶, עוסקת באפשרויות שעומדות בפני אדם לחלק את נכסיו, כך שחלוקת הרכוש שתתבצע אחרי מותו תהיה ברת תוקף, למרות שאינה לפי הלכות נחלות שהתבארו בפרשתנו. לאחר פירוט הדינים, מביאה הגמרא דיון עקרוני בדבר הורשה שלא על פי התורה:

בפרשתנו מסופר על בנות צלפחד, שאביהם מת בלא להותיר אחריו בן זכר, ושעל כן הן רצו לזכות בירושת נחלתו, במקום אָחיו:

"למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן, תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו".

משה רבינו מביא את משפטן לפני ה', וניתנה ההוראה:

"ואל בני ישראל תדבר לאמר, איש כי ימות ובין אין לו, והעברתם את נחלתו לבתו".

ומכאן פסק הרמב"ם³:

"סדר נחלות כך הוא: מי שמת יירשוהו בניו, והם קודמים לכל. והזכרים קודמים לנקבות. בכל מקום אין לנקיבה עם הזכר ירושה".

את הסיבה לכך, שבמחשבה ראשונה נראה היה שבת לא יורשת, אנו לומדים בסוף החומש, בפרשת מסעי. שם מסופר שבני שבט יוסף הגיעו אל משה, וטענו:

"את אֲדֹנֵי צֹהֶה ה' לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל, ואֲדֹנֵי צֹהֶה בה' לתת את נחלת צלפחד אחינו לְבָנָתָיו. והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים, ונגרעה נחלתן מנחלת אבותינו, ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם, ומגֵרֶל נחלתנו יִגְרַע".

הרי שהחשש היה שירושת הבת תגרום לנחלה לעבור משבט לשבט, ובכך תאבד מבית האב שהיה זכאי לה.

5 עמ' 259.

6 ח.ה.

1 במדבר כ"ז, ד.

2 פס' ח.

3 הלכות נחלות א, א - ב.

4 במדבר ל"ו, ב - ג.

"הכותב את נכסיו לאחרים והניח את בניו - מה שעשה עשוי, אבל אין רוח חכמים נוחה הימנו. רבן שמעון בן גמליאל אומר אם לא היו בניו נוהגין כשורה - זכור לטוב".

הדעה הראשונה במשנה נוקטת, שאף שההלכה מאפשרת לאדם לגרום לכך שנכסיו יחולקו אחריו שלא לפי דיני ירושה, אך מבחינת השקפת התורה, אין לעשות כך. וזאת אפילו אם הבנים שאמורים לרשת הינם רשעים. ואילו דעת רבן שמעון בן גמליאל היא, שבמקרה של בנים רשעים - ראוי ונכון להפסיד מהם את הירושה.

הרמב"ם⁷, הביא להלכה את הדעה הראשונה:

"כל הנותן נכסיו לאחרים והניח הירושין, אף על פי שאין הירושין נוהגין בו כשורה - אין רוח חכמים נוחה הימנו, וזכו האחרים בכל מה שנתן להן. ומדת חסידות היא שלא יעיד אדם חסיד בצוואה שמעבירין בה הירושה מן הירוש, אפילו מבן שאינו נוהג כשורה, לאחיו שהוא חכם ונוהג כשורה".

הרי שדעת התורה היא, שאין זו התנהגות נכונה, להפסיד את הבנים מירושתם. וכאן יש לשאול: האם מה שלמדנו, שאין נכון להפסיד את הבנים, הוא דווקא כשמטיבים במקומם אדם זר, או אפילו כשמטיבים את אחיותיהם ומשארים להם פחות? לשאלה זו, השיבה הגמרא במסכת כתובות⁸:

"אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא, לא תהווי בעבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא, דלא ידיע מאי זרעא נפיק מיניה. וכל שכן מברא לברתא, האי נמי תקנתא דרבנן היא".

ובעברית: אמר לו שמואל לרב יהודה תלמידו: אדם חכם, אל תהיה במקום שבו מעבירים נחלה מבן אחד לבן אחר, ואפילו מבן צדיק לבן לרשע, שהרי אינך יודע מי יהיו בניו של הבן הרשע, ואפשר שיהיו צדיקים. מדבריו אלו של שמואל אנו לומדים שכל שכן שאין לתת לבת נכסים על חשבון ירושת הבן, אלא שבכל זאת תקנו חכמים שיתן אדם מנכסיו לבתו כאשר היא מתחתנת.

וכן פסק הרמב"ם בהלכות אישות⁹:

"צוו חכמים שיתן אדם מנכסיו מעט לבתו כדי שתנשא בו, וזה הוא הנקרא פרנסה... במה דברים אמורים בשוהיה האב עני, אבל אם היה עשיר הרי זה ראוי ליתן לה כפי עשרו".

הרי שרוח חכמים נוחה באב שנותן מנחלתו לבתו כאשר הוא משיא אותה, אף שהוא ממעט בכך את ירושת בניו. ואמנם, ישנם פוסקים שנקטו, שגם בזה יש להיזהר שלא לתת יותר מדי. וכך כתב הר"ן¹⁰:

"עד כמה מחייב [האב לתת לבתו כדי להשיאה] ושרי דליכא משום עבורי אחסנתא [ומותר ואין בכך משום העברת נחלה מהבנים?], ומהדרין עד עישור נכסיו אבל טפי מהכי לא [והתשובה, מותר עד עשירית מנכסיו ולא יותר]".

אך הרמ"א בהלכות כתובות¹¹ כתב שלא נהגו כך, ונותנים לבת גם יותר מעשירית מהנכסים. מבואר שדעת חכמים נוחה במי שנותן מנכסיו לבתו, אך דווקא כאשר הדבר נעשה בכדי לחתן אותה. וכן הביא בשו"ת מהרש"ם¹² שנשאל: "באב שיש לו בן ובת ויאציל בכל עת מרכושו לחתנו ובתו והבן צועק שעושה שלא כדון, והאב אמר כי בחייו רשות בידו לעשות כרצונו, ובאו לשאול אם רוח חכמים נוחה הימנו". המהרש"ם מספר, ששאל אותו אדם אחד, האם אביו נוהג כהוגן כאשר הוא מרעיף נכסים על אחותו וגיסו, ובכך מחסר אותו מהירושה. והמהרש"ם השיב שמה שאמרו שאדם צריך לתת מנכסיו לבתו: "היינו בשעת נישואין ולא אחר כך, ומי יוכל להקל נגד מה שכתבו הראשונים". והרי שמנהגו של אביו אינו לפי רוח התורה. אך נראה שדברים אלו צריכים הבהרה: האם באמת יש בעיה בכך באב מסייע מכספו לבנותיו, כאשר יש להן אחים? בשו"ת מנחת יצחק¹³ סייג את הדברים, וכתב שלדעתו כל הבעיה היא בנכסים שמיועדים להורשה, ולא בממון שנועד לשימוש. ושעל כל פנים ניתן להקל במה שאינו קרקעות או ספרים.

7 נחלות ו, י"א.
8 נ"ג, א.

9 כ, א.
10 כתובות ל, א מדפי הרי"ף.
11 אה"ע קי"ג א.
12 חלק ז סי' י"ב.
13 חלק ג סי' קל"ה.